

Тема 4. Міжнародно-правова база протидії тероризму

План:

1. Універсальні конвенції ООН з боротьби з тероризмом: структура та основні положення
2. Резолюції Ради Безпеки ООН щодо протидії тероризму та їх імплементація
3. Регіональні угоди та механізми боротьби з тероризмом (ЄС, СНД, ШОС)
4. Принципи міжнародного співробітництва у кримінальних справах, пов'язаних з тероризмом
5. Екстрадиція терористів: правові принципи та практичні проблеми
6. Заходи щодо замороження активів та фінансових санкцій проти терористичних організацій
7. Міжнародні стандарти захисту прав людини в контексті антитерористичних заходів

1. Універсальні конвенції ООН з боротьби з тероризмом: структура та основні положення

Тероризм як транснаціональна загроза вимагає координованої міжнародної відповіді через розробку єдиних правових стандартів. Система універсальних конвенцій ООН з боротьби з тероризмом становить основу сучасного міжнародного антитерористичного права, створюючи правовий фундамент для міжнародного співробітництва у цій сфері.

Історико-правовий розвиток антитерористичних конвенцій ООН:

Перший етап (1963-1979): секторальний підхід. Розвиток міжнародного антитерористичного права розпочався з прийняття Токійської конвенції 1963 року про правопорушення та деякі інші акти, що вчиняються на борту повітряних суден. Цей етап характеризувався секторальним підходом до боротьби з окремими проявами тероризму: Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (Гаага, 1970); Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації (Монреаль, 1971); Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, включаючи дипломатичних агентів (1973).

Другий етап (1979-2001): розширення сфери регулювання. Цей період ознаменувався розширенням предмета міжнародно-правового регулювання та включенням нових форм терористичної діяльності: Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників (1979); Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу (1980); Конвенція про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах (1988).

Третій етап (2001-2010): системний підхід. Події 11 вересня 2001 року стали каталізатором для переходу до системного підходу у боротьбі з тероризмом, що знайшло відображення у прийнятті Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999) та подальших документів.

Універсальні антитерористичні конвенції ООН можна класифікувати за предметом регулювання:

Конвенції щодо захисту транспорту: авіаційного транспорту (4 конвенції); морського транспорту (2 конвенції).

Конвенції щодо захисту осіб: дипломатичних агентів та міжнародних посадових осіб; заручників.

Конвенції щодо захисту об'єктів та матеріалів: ядерного матеріалу та ядерних установок; вибухових речовин.

Конвенції загального характеру: фінансування тероризму; ядерного тероризму; всеосяжна конвенція (проект).

Більшість конвенцій мають схожу структуру, що включає наступні елементи: *преамбула* – визначає мету та принципи; *дефінітивні положення* – визначення ключових термінів; *матеріально-правові норми* – кваліфікація злочинів; *процесуально-правові норми* – юрисдикція, видача, взаємна правова допомога; *інституційні положення* – механізми моніторингу; *заклучні положення* – підписання, ратифікація, набрання чинності.

Конвенції використовують різні підходи до визначення терористичних актів:

Казуїстичний метод – детальний опис конкретних діянь (наприклад, у Конвенції про захоплення заручників)

Загальне визначення з конкретними елементами – комбінація загальних критеріїв з переліком специфічних діянь (Конвенція про фінансування тероризму)

Об'єктивний критерій – визначення через об'єкт посягання (конвенції про захист транспорту)

Основні правові принципи антитерористичних конвенцій:

Принцип «видати або судити» (aut dedere aut judicare). Цей принцип є центральним у всіх антитерористичних конвенціях та передбачає зобов'язання держав або видати особу, підозрювану у вчиненні терористичного акту, або притягнути її до кримінальної відповідальності у власній юрисдикції. Правові елементи принципу: зобов'язання встановлення юрисдикції; процедури екстрадиції; гарантії справедливого судочинства; виключення політичного характеру злочину.

Принцип універсальної юрисдикції. Конвенції встановлюють різні основи для юрисдикції держав: *територіальна юрисдикція* – місце вчинення злочину; *персональна юрисдикція* – громадянство правопорушника або потерпілого; *юрисдикція за місцем знаходження* – присутність підозрюваного на території держави; *захисна юрисдикція* – захист національних інтересів.

Всі конвенції містять зобов'язання держав-учасниць криміналізувати відповідні діяння у національному законодавстві з призначенням адекватних покарань. Обов'язкові елементи криміналізації: основний склад злочину; замах на злочин; співучість у злочині; організація та керівництво.

Конвенції покладають на держави-учасниці широкі зобов'язання щодо *імплементації*: прийняття необхідного законодавства; створення відповідних

інституційних механізмів; забезпечення міжнародного співробітництва; подання звітів про виконання.

Більшість конвенцій не містять спеціальних органів *моніторингу*, покладаючись на: Комітет з боротьби з тероризмом Ради Безпеки ООН; Управління ООН з наркотиків та злочинності (UNODC); спеціалізовані регіональні організації.

Механізми звітності варіюються залежно від конвенції: періодичні національні звіти; тематичні огляди UNODC; експертні оцінки та рекомендації.

Найбільшою *проблемою* залишається відсутність універсально прийнятого визначення тероризму, що створює правову невизначеність та ускладнює міжнародне співробітництво. Існуючі конвенції *не охоплюють повною мірою*: кібертероризм, біологічний тероризм (частково), екологічний тероризм, тероризм з використанням ШІ. *Проблеми правозастосування*: різні рівні імплементації в національних правових системах; недостатнє міжнародне співробітництво; політизація процесів екстрадиції; конфлікт з принципами захисту прав людини.

Швидка еволюція терористичних загроз вимагає оновлення існуючих правових інструментів: інтеграція положень про кібертероризм; регулювання використання ШІ у терористичних цілях; протидія радикалізації в онлайн-просторі. Проєкт Всеосяжної конвенції про міжнародний тероризм, що обговорюється з 2000 року, має потенціал для: уніфікації визначення тероризму; ліквідації правових прогалів; посилення механізмів співробітництва. Однак політичні розбіжності щодо визначення тероризму та його співвідношення з боротьбою за національне визволення залишаються основними перешкодами.

Перспективними напрямками залишаються: розвиток цифрових платформ для обміну інформацією; створення спеціалізованих міжнародних судових органів; посилення регіональних механізмів співробітництва.

Європейський Союз розробив власну систему антитерористичного законодавства, що доповнює універсальні конвенції: Рамкове рішення про боротьбу з тероризмом (2002); Директива про боротьбу з тероризмом (2017); Регламент про запобігання поширенню терористичного контенту онлайн (2021). Інші регіональні ініціативи: Арабська конвенція про боротьбу з тероризмом (1998); Конвенція ОАЄ про запобігання тероризму та боротьбу з ним (1999); Шанхайська конвенція про боротьбу з тероризмом (2001).

Таким чином, система універсальних конвенцій ООН з боротьби з тероризмом становить важливий елемент сучасного міжнародного права, проте потребує суттєвого вдосконалення для ефективної відповіді на сучасні виклики.

Основні досягнення системи: створення правової основи для міжнародного співробітництва; встановлення мінімальних стандартів криміналізації; розвиток принципу «видати або судити»; сприяння гармонізації національного законодавства.

Ключові недоліки: фрагментарність та відсутність системності; недостатні механізми імплементації та моніторингу; прогалини у регулюванні нових форм тероризму; політичні перешкоди для консенсусу.

Ефективність міжнародно-правової боротьби з тероризмом залежить не лише від якості правових інструментів, але й від політичної волі держав до їх повноцінної імплементації та співробітництва у цій критично важливій сфері міжнародної безпеки.

2. Резолюції Ради Безпеки ООН щодо протидії тероризму та їх імплементація

Рада Безпеки ООН відіграє центральну роль у формуванні міжнародно-правових засад боротьби з тероризмом через прийняття резолюцій, що мають обов'язковий характер для всіх держав-членів ООН відповідно до статті 25 Статуту ООН. Резолюції Ради Безпеки доповнюють систему універсальних конвенцій, створюючи оперативні механізми реагування на терористичні загрози.

Еволюція резолюцій Ради Безпеки:

Початковий етап (1970-2001): реактивний підхід. До подій 11 вересня 2001 року Рада Безпеки приймала резолюції переважно як реакцію на конкретні терористичні акти або ситуації. Ключові документи цього періоду: Резолюція 731 (1992) щодо вибуху над Локербі; Резолюція 748 (1992) про санкції проти Лівії; Резолюція 1267 (1999) про санкції проти Талібану.

Системний етап (2001-2010): комплексний підхід. Події 11 вересня 2001 року стали поворотним моментом, що призвело до прийняття революційної Резолюції 1373 (2001), яка заклала основи сучасної системи міжнародного співробітництва у боротьбі з тероризмом.

Сучасний етап (2010-до теперішнього часу): адаптація до нових загроз. Цей період характеризується прийняттям резолюцій, спрямованих на протидію новим формам тероризму, включаючи діяльність ІДІЛ, використання інтернету для терористичних цілей, залучення іноземних терористичних бойовиків.

Резолюція 1373 (2001) встановила революційні зобов'язання, що виходять за межі традиційних міжнародно-правових інструментів:

Фінансові заходи: заморожування активів осіб та організацій, причетних до тероризму; заборона надання фінансової підтримки терористам; посилення фінансового моніторингу.

Правові зобов'язання: криміналізація фінансування тероризму; встановлення ефективних покарань; забезпечення швидкого обміну інформацією між державами.

Адміністративні заходи: посилення прикордонного контролю; підвищення безпеки документів; контроль за пересуванням терористів.

Міжнародне співробітництво: надання взаємної правової допомоги; полегшення процедур екстрадиції; обмін оперативною інформацією.

Резолюція 1373 створила *Комітет з боротьби з тероризмом (СТС)* як допоміжний орган Ради Безпеки з наступними функціями:

Моніторинг виконання: аналіз національних звітів про імплементацію; оцінка ефективності заходів; виявлення прогалин у національному законодавстві.

Технічна допомога: координація програм технічної допомоги; сприяння наданню експертної підтримки; організація навчальних програм.

Інформаційно-аналітична діяльність: збір та аналіз інформації про терористичні загрози; підготовка тематичних доповідей; розробка рекомендацій.

Виконавчий директорат (CTED): створений у 2004 році для посилення спроможностей СТС, CTED забезпечує: експертну підтримку діяльності Комітету; проведення оцінювальних місій; розробку технічних рекомендацій.

Санкційний режим 1267/1989/2253: Режим 1267 (1999) – санкції проти Талібану; Режим 1989 (2011) – санкції проти Аль-Каїди; Режим 2253 (2015) – санкції проти ІДІЛ та Аль-Каїди.

Механізми санкцій: заморожування активів; заборона на поїздки; ембарго на постачання зброї; цільові санкції проти окремих осіб та організацій.

Комітет з санкцій та його функції: ведення Консолідованого списку; розгляд запитів на включення/виключення; моніторинг виконання санкцій; взаємодія з державами-членами.

Омбудсмен: посада створена у 2009 році для забезпечення справедливих та прозорих процедур виключення зі списків санкцій, що гарантує: право на оскарження включення до списку; незалежний розгляд звернень; рекомендації щодо виключення.

Сучасні резолюції та нові виклики:

Резолюція 2178 (2014): іноземні терористичні бойовики. Прийнята у відповідь на масовий приїзд іноземних бойовиків до Сирії та Іраку, встановила зобов'язання щодо: криміналізації поїздок з терористичною метою; посилення прикордонного контролю; обмін інформацією про підозрілих осіб; програми реінтеграції повернувшись бойовиків.

Резолюція 2341 (2017): захист критичної інфраструктури. Спрямована на захист об'єктів критичної інфраструктури від терористичних атак, включає: оцінку вразливостей; планування безпеки; міжнародне співробітництво у сфері кібербезпеки.

Резолюція 2396 (2017): біометричні дані та управління кордонами. Посилює вимоги щодо: збору та обміну біометричними даними; використання сучасних технологій прикордонного контролю; створення національних баз даних.

Резолюція 2462 (2019): фінансування тероризму. Оновлює підходи до боротьби з фінансуванням тероризму в умовах нових технологій: регулювання криптовалют; боротьба з використанням нових платіжних систем; посилення фінансового моніторингу.

Проблеми імплементації резолюцій:

Правові проблеми: невідповідність національного законодавства вимогам резолюцій; відсутність необхідних правових механізмів; конфлікт з конституційними принципами.

Інституційні проблеми: недостатні адміністративні спроможності; відсутність координації між державними органами; нестача кваліфікованих кадрів.

Технічні проблеми: відсутність сучасних технологій; недостатнє фінансування програм модернізації; проблеми міжвідомчої взаємодії.

Політичні проблеми: різні підходи до визначення тероризму; політизація антитерористичних заходів; конфлікт з принципами захисту прав людини.

Управління ООН з наркотиків та злочинності (UNODC) координує програми технічної допомоги у сферах: розробка законодавства; підготовка кадрів; інституційний розвиток; міжнародне співробітництво.

Контртерористичне управління ООН (UNOCT) забезпечує: координацію зусиль системи ООН; розробку стратегічних програм; мобілізацію ресурсів; оцінку потреб держав-членів.

Регіональні механізми імплементації: спеціалізовані регіональні організації; двосторонні угоди про співробітництво; регіональні центри підготовки кадрів; обмін кращими практиками.

3. Регіональні угоди та механізми боротьби з тероризмом (ЄС, СНД, ШОС)

Регіональні механізми боротьби з тероризмом доповнюють універсальну систему ООН, забезпечуючи більш гнучкі та адаптовані до специфічних умов інструменти співробітництва. Розвиток регіональних підходів обумовлений географічною близькістю загроз, спільністю правових традицій та необхідністю оперативного реагування.

Європейський Союз: найрозвиненіша система регіонального співробітництва.

Правова основа антитерористичної діяльності ЄС:

Рамкове рішення 2002/475/ЖНА про боротьбу з тероризмом заклало основи європейського антитерористичного права: уніфіковане визначення терористичних злочинів; мінімальні стандарти покарань; принципи взаємного визнання судових рішень.

Директива 2017/541/EU про боротьбу з тероризмом оновила правові стандарти: розширене визначення терористичних злочинів; криміналізація поїздок з терористичною метою; заходи допомоги жертвам тероризму; програми запобігання радикалізації.

Регламент 2021/784 про запобігання поширенню терористичного контенту онлайн встановив: зобов'язання платформ видаляти терористичний контент; механізми швидкого реагування; транскордонні повноваження компетентних органів.

Інституційна система ЄС:

Європол – європейське агентство правоохоронного співробітництва: Європейський центр з боротьби з тероризмом (ЕСТС); аналіз загроз та розвідувальні продукти; координація спільних операцій; підтримка національних розслідувань.

Євроюст – агентство судового співробітництва: координація транскордонних розслідувань; спільні слідчі групи; взаємна правова допомога; вирішення конфліктів юрисдикції.

Координатор ЄС з боротьби з тероризмом: розробка стратегічних документів; координація політики держав-членів; зовнішнє представництво ЄС; моніторинг імплементації рішень.

Механізми інформаційного обміну:

Шенгенська інформаційна система (SIS): база даних про розшукуваних осіб; сигналізація про підозрілі особи; координація прикордонних заходів.

Система входу/виходу (EES): реєстрація перетинів кордонів; виявлення порушень міграційного режиму; протидія нелегальній міграції.

Європейська система інформації про подорожі (ETIAS): попередня авторизація поїздок; перевірка безпекових ризиків; протидія терористичним загрозам.

Фінансові заходи ЄС:

Четверта директива про протидію відмиванню коштів: посилення заходів належної перевірки клієнтів; розширення переліку зобов'язаних суб'єктів; посилення вимог щодо кінцевих бенефіціарних власників.

Регламент про трансфери коштів: вимоги щодо інформації про платника та отримувача; моніторинг підозрілих операцій; особливі заходи для високоризикових юрисдикцій.

Санкційна політика: автономні санкції ЄС; імплементація санкцій РБ ООН; цільові фінансові санкції.

Співдружність Незалежних Держав (СНД):

Правова база співробітництва:

Договір про співробітництво держав-учасниць СНД у боротьбі з тероризмом (1999): координація антитерористичної діяльності; обмін інформацією; взаємна правова допомога; спільні антитерористичні операції.

Концепція співробітництва держав-учасниць СНД у боротьбі з тероризмом та іншими насильницькими проявами екстремізму (2011): стратегічні пріоритети співробітництва; механізми координації; заходи запобігання тероризму.

Інституційні механізми:

Антитерористичний центр СНД: координація діяльності спецслужб; аналіз терористичних загроз; підготовка спільних операцій; обмін оперативною інформацією.

Рада керівників органів безпеки та спецслужб: вироблення спільних підходів; координація діяльності спецслужб; прийняття спільних рішень.

Координаційна рада генпрокурорів: правове співробітництво; взаємна правова допомога; координація розслідувань.

Особливості співробітництва в рамках СНД:

Пріоритет силових методів: акцент на оперативно-розшукових заходах; координація спецоперацій; обмін розвідувальними даними.

Широке розуміння тероризму: включення сепаратизму та екстремізму; боротьба з «кольоровими революціями»; протидія західному впливу.

Обмежена правова інтеграція: переважання міжурядових домовленостей; слабкі механізми моніторингу; політизація співробітництва.

Шанхайська організація співробітництва (ШОС):

Правові основи:

Шанхайська конвенція про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом (2001): визначення «трьох сил зла»; зобов'язання щодо криміналізації; механізми екстрадиції; заборона надання притулку.

Договір про довгострокове добросусідство, дружбу та співробітництво країн-членів ШОС (2007): принципи співробітництва у сфері безпеки; неприпустимість використання території для антиурядової діяльності.

Регіональна антитерористична структура (РАТС):

Функції та повноваження: збір та аналіз інформації про терористичні загрози; координація спільних антитерористичних операцій; підготовка персоналу правоохоронних органів; розробка рекомендацій для держав-членів.

Механізми діяльності: база даних про терористичні організації та окремих терористів; система оперативного інформування; координація прикордонних служб.

Особливості підходу ШОС:

Концепція «трьох сил зла»: об'єднання тероризму, сепаратизму та екстремізму як єдиного явища; акцент на захисті територіальної цілісності; протидія етнорелігійному сепаратизму.

Превентивний підхід: акцент на запобіганні загрозам; контроль за релігійною діяльністю; обмеження громадянського суспільства.

Регіональна специфіка: фокус на центральноазіатські загрози; протидія афганському фактору; контроль за наркотрафіком.

Африканський Союз:

Конвенція ОАЄ про запобігання тероризму та боротьбу з ним (1999): всеосяжний підхід до визначення тероризму; зобов'язання щодо криміналізації; механізми співробітництва; заходи запобігання.

Африканський центр з вивчення та досліджень тероризму (ACSRT): дослідження терористичних загроз; підготовка аналітичних матеріалів; навчання персоналу; технічна допомога.

Рада миру та безпеки: координація антитерористичних зусиль; авторизація миротворчих операцій; накладання санкцій.

Організація американських держав (ОАД):

Міжамериканська конвенція проти тероризму (2002): зобов'язання щодо криміналізації; механізми співробітництва; заходи проти фінансування тероризму.

Міжамериканський комітет проти тероризму (СІСТЕ): координація регіональних зусиль; технічна допомога; обмін інформацією; підготовка кадрів.

Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН):

Конвенція АСЕАН про боротьбу з тероризмом (2007): регіональні механізми співробітництва; обмін інформацією; технічна допомога.

Plus Three (співробітництво з Китаєм, Японією, Південною Кореєю): розширення регіонального співробітництва; залучення додаткових ресурсів.

Ліга арабських держав:

Арабська конвенція про боротьбу з тероризмом (1998): визначення тероризму з урахуванням арабської специфіки; виключення боротьби за визволення з-під окупації; механізми співробітництва.

Арабська організація з питань адміністративного розвитку: підготовка кадрів; технічна допомога; обмін досвідом.

Виклики та перспективи регіонального співробітництва:

Правові виклики: різні правові традиції; невідповідність національного законодавства; проблеми гармонізації правових норм.

Політичні виклики: різні підходи до визначення тероризму; політизація антитерористичного співробітництва; конфлікт національних інтересів.

Технічні виклики: різні рівні технічного розвитку; проблеми сумісності інформаційних систем; нестача ресурсів.

Перспективні напрямки: розвиток цифрових платформ співробітництва; створення спільних баз даних; гармонізація підготовки кадрів; посилення механізмів моніторингу.

4. Принципи міжнародного співробітництва у кримінальних справах, пов'язаних з тероризмом

Міжнародне співробітництво у кримінальних справах, пов'язаних з тероризмом, базується на системі правових принципів, що забезпечують ефективну взаємодію держав при збереженні їх суверенітету та дотриманні основних прав людини. Ці принципи еволюціонували під впливом зростаючих терористичних загроз та необхідності балансування безпекових потреб з правовими гарантіями.

Основоположні принципи міжнародного співробітництва:

Принцип взаємності (reciprocity): Взаємність є фундаментальним принципом міжнародного співробітництва, що передбачає надання допомоги на основі очікування аналогічної допомоги у майбутньому. У контексті боротьби з тероризмом цей принцип набуває особливого значення: *правова взаємність* – надання правової допомоги відповідно до національного законодавства та міжнародних зобов'язань; *фактична взаємність* – практичне забезпечення рівноцінного співробітництва; *дипломатична взаємність* – урахування політичних відносин між державами.

Принцип подвійної криміналізації (double criminality): Традиційно цей принцип вимагає, щоб діяння було криміналізоване в обох державах –

запитуючій та запитуваній. У сфері тероризму цей принцип зазнає модифікацій: *пом'якшення вимог* для певних категорій терористичних злочинів; *презумпція подвійної криміналізації* для злочинів, передбачених антитерористичними конвенціями; *функціональний підхід* – фокус на характері діяння, а не на точній відповідності складу злочину.

Принцип спеціальності (specialty): Особа, видана або щодо якої надана правова допомога, може бути притягнута до відповідальності лише за ті злочини, які були зазначені у запиті. Особливості застосування: *розширене тлумачення* для пов'язаних терористичних злочинів; *можливість додаткових обвинувачень* за згодою запитуваної держави; *винятки для тяжких злочинів* за рішенням суду.

Принцип пропорційності: Заходи міжнародного співробітництва повинні бути пропорційними тяжкості злочину та меті розслідування: *градація заходів* залежно від тяжкості злочину; *мінімальне втручання* у права та свободи; *баланс між ефективністю та правами людини*.

Принцип добросовісності (bona fides): Держави повинні діяти добросовісно при здійсненні міжнародного співробітництва: *чесність у наданні інформації*; *своєчасність виконання запитів*; *повага до довіри партнерів*.

Спеціальні принципи антитерористичного співробітництва:

Принцип невідкладності: Терористичні загрози вимагають швидкого реагування, що обумовлює: *прискорені процедури розгляду запитів*; *попередні заходи* до завершення формальних процедур; *оперативні канали зв'язку* між компетентними органами; *цілодобова готовність* до співробітництва.

Принцип всеосяжності: Співробітництво охоплює всі аспекти боротьби з тероризмом: *превентивні заходи*; *оперативно-розшукова діяльність*; *кримінальне переслідування*; *конфіскація активів*; *реабілітація жертв*.

Принцип мережевого підходу: Сучасне співробітництво базується на мережевих зв'язках: *багаторівневість* – двостороннє, регіональне, універсальне співробітництво; *багатосторонність* – участь різних акторів; *гнучкість* форм та механізмів.

Форми міжнародного співробітництва:

Взаємна правова допомога (Mutual Legal Assistance – MLA):

Традиційні форми MLA: вручення процесуальних документів; отримання показань свідків; збір та передача доказів; проведення обшуків та вилучень; забезпечення присутності свідків на суді.

Розширені форми MLA у терористичних справах: спільні слідчі групи; координовані операції; спільне використання доказів; взаємне визнання судових рішень.

Процедурні особливості: *центральні органи* для координації запитів; *прямі контакти* між правоохоронними органами; *спрощені процедури* для невідкладних випадків.

Екстрадиція (видача злочинців):

Правові основи екстрадиції: двосторонні договори про екстрадицію; багатосторонні конвенції; принцип взаємності; національне законодавство про екстрадицію.

Особливості екстрадиції у терористичних справах: деполітизація тероризму – виключення з категорії політичних злочинів; розширені підстави для відмови в екстрадиції; дипломатичні гарантії щодо недопущення тортур; альтернатива екстрадиції – принцип «видати або судити».

Спільні слідчі групи (Joint Investigation Teams – JIT):

Правова основа: Конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах (2000); двосторонні угоди; рамкові рішення ЄС.

Структура та функціонування: керівна держава – координація діяльності групи; держави-учасниці – надання персоналу та ресурсів; міжнародні органи – Європол, Інтерпол як підтримуючі структури.

Переваги JIT: пряме співробітництво слідчих; спільне використання доказів; координовані дії; економія ресурсів.

Передача кримінального провадження:

Підстави для передачі: краща доказова база в іншій державі; місцезнаходження основних свідків; гуманітарні міркування; процесуальна економія.

Процедурні аспекти: згода обох держав; передача матеріалів справи; припинення провадження в передаючій державі; застосування права держави, що отримує справу.

Конфіскація активів та управління вилученим майном:

Правові механізми: тимчасові заходи забезпечення; конфіскація за вироком суду; конфіскація без обвинувачення; міжнародне розшукування активів.

Міжнародне співробітництво: взаємне визнання рішень про арешт активів; спільні розслідування фінансових потоків; повернення конфіскованих активів; компенсація жертвам тероризму.

Інформаційне співробітництво:

Обмін розвідувальними даними: оперативна інформація про загрози; тактична розвідка про конкретні операції; стратегічна аналітика тенденцій.

Обмін доказовою інформацією: матеріали кримінальних справ; результати судових експертиз; свідчення свідків та потерпілих.

Технічне співробітництво: обмін методиками розслідування; спільні навчальні програми; передача технологій та обладнання.

Проблеми та виклики співробітництва:

Правові перешкоди: різні правові системи; невідповідність процедур; конституційні обмеження; захист персональних даних.

Політичні чинники: дипломатичні відносини; політизація антитерористичних заходів; різні підходи до визначення тероризму.

Технічні обмеження: різні рівні технологічного розвитку; несумісність інформаційних систем; мовні бар'єри; часові зони та робочі графіки.

Практичні проблеми: бюрократичні процедури; тривалість розгляду запитів; недостатня кваліфікація персоналу; обмежені ресурси.

Шляхи вдосконалення співробітництва:

Правова гармонізація: уніфікація процедур співробітництва; взаємне визнання правових актів; спрощення формальностей; цифровізація документообігу.

Інституційний розвиток: створення спеціалізованих підрозділів; підготовка кваліфікованих кадрів; розвиток технічної інфраструктури; посилення координації.

Технологічні рішення: створення захищених каналів зв'язку; розробка спільних баз даних; використання штучного інтелекту для аналізу; автоматизація процедур.

5. Екстрадиція терористів: правові принципи та практичні проблеми

Екстрадиція (видача злочинців) є одним з найважливіших механізмів міжнародного співробітництва у боротьбі з тероризмом, що дозволяє забезпечити невідворотність покарання за терористичні злочини незалежно від місця їх вчинення або місцезнаходження злочинця.

Правові принципи екстрадиції терористів:

Принцип деполітизації тероризму: Історично тероризм розглядався як політичний злочин, що виключав можливість екстрадиції. Сучасні антитерористичні конвенції встановлюють «депольну клаузулу»: *абсолютна деполітизація* – повне виключення терористичних актів з категорії політичних злочинів; *відносна деполітизація* – можливість відмови в екстрадиції лише за наявності ризику політичного переслідування; *функціональний підхід* – оцінка характеру злочину, а не мотивів злочинця.

Принцип «видати або судити» (aut dedere aut judicare): Цей принцип є центральним у всіх антитерористичних конвенціях: *безумовне зобов'язання* держави або видати підозрюваного, або притягнути до відповідальності; *встановлення юрисдикції* для забезпечення можливості судового переслідування; *процедурні гарантії* справедливого судочинства.

Принцип невидачі власних громадян: Багато держав конституційно заборонено видавати власних громадян: *альтернативне переслідування* у державі громадянства; *передача матеріалів справи* для судового розгляду; *міжнародна судова допомога* для забезпечення доказів.

Принцип подвійної криміналізації: Модифікації принципу у терористичних справах: *презумпція подвійної криміналізації* для злочинів, передбачених конвенціями; *функціональна еквівалентність* замість точної відповідності складів злочинів; *мінімальний поріг покарання* для можливості екстрадиції.

Стадії процедури екстрадиції:

Попередній арешт: термінове затримання особи за запитом про екстрадицію; строки попереднього арешту (зазвичай 40-60 днів); умови продовження арешту до отримання офіційного запиту.

Офіційний запит про екстрадицію: вимоги до змісту та оформлення запиту; необхідні документи та докази; переклад на мову запитуваної держави; дипломатичні канали передачі.

Судовий розгляд: перевірка відповідності запиту правовим вимогам; розгляд заперечень проти екстрадиції; оцінка доказів та обставин справи; прийняття рішення про допустимість екстрадиції.

Виконавче рішення: рішення виконавчої влади про видачу; можливість відмови з політичних міркувань; встановлення умов екстрадиції; виконання рішення про видачу.

Підстави для відмови в екстрадиції:

Абсолютні підстави: громадянство запитуваної особи; політичний характер злочину; загроза тортур або нелюдського поводження; порушення принципу *ne bis in idem*; закінчення строків давності.

Відносні підстави: можливість справедливого суду у запитуючій державі; пропорційність покарання; захист прав людини; гуманітарні міркування.

Спеціальні гарантії в терористичних справах:

Дипломатичні запевнення: гарантії недопущення смертної кари; заборона тортур та нелюдського поводження; забезпечення права на захист; дотримання міжнародних стандартів утримання.

Моніторинг виконання гарантій: спостереження за судовим процесом; відвідування місць ув'язнення; регулярні звіти про стан справи; можливість консульського захисту.

Практичні проблеми екстрадиції терористів:

Правові проблеми:

Конфлікт правових систем: різні підходи до визначення тероризму; невідповідність процедурних вимог; різні стандарти доказування; конституційні обмеження на екстрадицію.

Захист прав людини: заборона видачі у разі загрози тортур; право на справедливий суд; захист від політичного переслідування; права біженців та осіб, що шукають притулку.

Територіальні спори: непризнання юрисдикції запитуючої держави; спірні території; відсутність дипломатичних відносин; санкційні режими.

Політичні чинники:

Політизація терористичних справ: використання екстрадиції як політичного інструменту; селективне застосування правових норм; дипломатичний тиск; медіа-кампанії.

Двосторонні відносини: стан міждержавних відносин; взаємність у співробітництві; торгові та економічні зв'язки; регіональна політика.

Внутрішньополітичні міркування: громадська думка; позиція опозиції; етнічні та релігійні фактори; виборчі цикли.

Технічні та процедурні проблеми:

Якість доказів: недостатність доказової бази; проблеми з автентифікацією документів; мовні бар'єри; різні стандарти судової експертизи.

Процедурні затримки: тривалість судових процедур; множинність інстанцій оскарження; бюрократичні процедури; недостатня координація між органами.

Розшук та арешт: складність встановлення місцезнаходження; використання фальшивих документів; підтримка місцевих співчувальників; транскордонна мобільність терористів.

Сучасні тенденції та розвиток:

Спрощення процедур: використання стандартизованих форм запитів; електронний документообіг; прискорені процедури для терористичних справ; пряме співробітництво правоохоронних органів.

Європейський ордер на арешт (EAW): автоматичне визнання судових рішень; мінімальні підстави для відмови; скорочені строки виконання; пряме співробітництво судових органів.

Регіональні механізми: спрощені процедури екстрадиції в рамках регіональних організацій; взаємне визнання правових актів; гармонізація законодавства; спільні стандарти захисту прав людини.

Альтернативи традиційній екстрадиції:

Передача кримінального провадження: судове переслідування у державі місцезнаходження злочинця; передача доказів та матеріалів справи; координація слідчих дій; взаємне визнання вироків.

Спільна юрисдикція: створення спеціальних судів; екстериторіальна юрисдикція; спільне фінансування судових процедур; міжнародні прокурори та судді.

Незаконна видача (extraordinary rendition): таємні операції з передачі підозрюваних; обхід правових процедур; порушення прав людини; міжнародні скандали та критика.

6. Заходи щодо замороження активів та фінансових санкцій проти терористичних організацій

Фінансова складова боротьби з тероризмом набула критичного значення після подій 11 вересня 2001 року, коли світова спільнота усвідомила важливість припинення фінансових потоків до терористичних організацій. Система замороження активів та фінансових санкцій стала одним з ключових інструментів міжнародної протидії тероризму.

Правові основи фінансових заходів:

Резолюція Ради Безпеки ООН 1373 (2001): встановила революційні зобов'язання щодо: негайного замороження коштів терористів; заборони надання фінансових послуг; криміналізації фінансування тероризму; посилення фінансового моніторингу.

Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999): визначення фінансування тероризму; зобов'язання щодо криміналізації; механізми міжнародного співробітництва; заходи запобігання використанню фінансової системи.

Санкційні режими Ради Безпеки: Режим 1267/1989/2253 щодо ІДІЛ, Аль-Каїди та пов'язаних осіб; Консолідований список санкцій; механізми включення та виключення зі списків; національна імплементація санкційних заходів.

Рекомендації FATF (Група з фінансових дій): міжнародні стандарти боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму; вимоги до фінансових інститутів; регулювання альтернативних систем переказу коштів; контроль за неприбутковими організаціями.

Механізми замороження активів:

Адміністративне замороження: негайне блокування рахунків за списками санкцій; заборона проведення операцій; повідомлення компетентних органів; ведення реєстрів заморожених активів.

Судове замороження: рішення суду про арешт майна; процедури оскарження; строки дії заходів; умови скасування арешту.

Превентивне замороження: тимчасові заходи до завершення розслідування; підстави для застосування; процедурні гарантії; судовий контроль.

Міжнародне замороження: взаємне визнання рішень про арешт активів; міжнародні запити про замороження; координація дій різних юрисдикцій; повернення заморожених активів.

Типи фінансових санкцій:

Цільові санкції (targeted sanctions): замороження активів конкретних осіб та організацій; заборона на надання фінансових послуг; блокування доступу до фінансової системи; ізоляція від міжнародних ринків.

Секторальні санкції: обмеження на діяльність цілих секторів економіки; заборона інвестицій; торгові обмеження; технологічне ембарго.

Вторинні санкції: санкції проти третіх сторін за співпрацю з санкціонованими особами; екстериторіальна дія національних санкцій; примусове дотримання міжнародних санкцій.

Розумні санкції (smart sanctions): точне націлювання на конкретні загрози; мінімізація гуманітарних наслідків; максимальна ефективність при мінімальному впливі на цивільне населення.

Виявлення та ідентифікація підозрілих операцій:

Індикатори підозрілої діяльності: незвичайні схеми переказів; використання готівки у великих сумах; операції в високоризикових юрисдикціях; зв'язки з санкціонованими особами.

Системи моніторингу: автоматизовані системи виявлення підозрілих операцій; алгоритми машинного навчання; аналіз мережевих зв'язків; скринінг клієнтів та операцій.

Звітування про підозрілі операції: зобов'язання фінансових інститутів; захист інформації; імунітет від відповідальності; взаємодія з підрозділами фінансової розвідки.

Підрозділи фінансової розвідки (FIU): збір та аналіз фінансової інформації; обмін даними з правоохоронними органами; міжнародне співробітництво; розробка типологій відмивання коштів.

Регулювання фінансових інститутів:

Заходи належної перевірки клієнтів (CDD): ідентифікація та верифікація клієнтів; визначення кінцевих бенефіціарних власників; постійний моніторинг ділових відносин; посилені заходи для високоризикових клієнтів.

Ведення записів: зберігання документів про операції; доступність інформації для компетентних органів; терміни зберігання даних; захист персональної інформації.

Програми комплаєнсу: внутрішні політики та процедури; призначення відповідальних осіб; навчання персоналу; внутрішній аудит та контроль.

Звітування регулятора: регулярні звіти про заходи боротьби з фінансуванням тероризму; повідомлення про порушення; статистична звітність; тематичні огляди.

Альтернативні системи переказу коштів:

Хавала та інші неформальні системи: традиційні системи переказу коштів; відсутність документування операцій; складність відстеження; культурні та релігійні аспекти.

Регулювання альтернативних систем: ліцензування операторів; вимоги до ведення записів; звітування про операції; міжнародне співробітництво у регулюванні.

Криптовалюти та віртуальні активи: анонімність транзакцій; децентралізована природа; регулятивні виклики; міжнародна координація регулювання.

Нові технології: цифрові валюти центральних банків; стейблкоїни; DeFi протоколи; NFT та інші токени.

Неприбуткові організації:

Ризики зловживань: використання НПО для фінансування тероризму; складність контролю за використанням коштів; міжнародний характер діяльності; довіра суспільства до благодійності.

Регулятивні заходи: реєстрація та ліцензування НПО; вимоги до звітності; контроль за джерелами фінансування; моніторинг використання коштів.

Баланс регулювання: збереження легітимної благодійної діяльності; захист прав громадянського суспільства; ефективна протидія зловживанням; міжнародна координація заходів.

Проблеми та виклики:

Правові виклики: різні правові системи; процедурні гарантії; права власності; презумпція невинуватості.

Технічні проблеми: складність міжнародного співробітництва; різні фінансові системи; технологічні розриви; кібербезпека.

Економічні наслідки: вплив на легітимну економічну діяльність; банківські ризики; комплаєнс витрати; фінансова ексклюзія.

Гуманітарні аспекти: вплив на цивільне населення; доступ до фінансових послуг; благодійна діяльність; права людини.

7. Міжнародні стандарти захисту прав людини в контексті антитерористичних заходів

Баланс між безпекою та правами людини є однією з найскладніших проблем сучасного міжнародного права. Антитерористичні заходи, спрямовані на захист суспільства від терористичних загроз, не повинні підривати основоположні права та свободи людини, які є фундаментом демократичного суспільства.

Основоположні принципи:

Принцип пропорційності: Антитерористичні заходи повинні бути пропорційними загрози: адекватність заходів рівню загрози; мінімальне необхідне втручання у права; тимчасовість надзвичайних заходів; регулярний перегляд доцільності обмежень.

Принцип законності: Всі антитерористичні заходи повинні мати правову основу: чітке визначення у законі; доступність правових норм; передбачуваність правових наслідків; судовий контроль за застосуванням.

Принцип недискримінації: Заборона дискримінації у застосуванні антитерористичних заходів: рівність перед законом; заборона профілювання за етнічними або релігійними ознаками; захист прав меншин; гендерна рівність.

Принцип поваги до людської гідності: Непорушність людської гідності навіть в умовах боротьби з тероризмом: абсолютна заборона тортур; гуманне поводження; повага до особистості; захист від приниження.

Неприпустимі обмеження прав людини:

Абсолютна заборона тортур: Заборона тортур є абсолютною та не допускає винятків: заборона фізичних тортур; заборона психологічного примусу; недопустимість жорстокого поводження; захист від нелюдських умов утримання.

Принцип невислання (non-refoulement): Заборона повернення особи до держави, де їй загрожують тортури: оцінка ризику тортур; дипломатичні запевнення; моніторинг виконання гарантій; альтернативи висланню.

Право на життя: Захист права на життя навіть у боротьбі з тероризмом: заборона позасудових страт; використання смертоносної сили як крайній засіб; розслідування випадків загибелі; компенсація родинам жертв.

Заборона дискримінації: Недопустимість дискримінації у застосуванні антитерористичних заходів: рівне ставлення незалежно від походження; заборона етнічного та релігійного профілювання; захист прав іноземців; гендерна недискримінація.

Обмежені права та їх гарантії:

Право на свободу та особисту недоторканність: Можливість обмеження за наявності правових підстав: судовий контроль за арештом; максимальні строки тримання під вартою; право на захист; умови утримання під вартою.

Право на справедливий суд: Збереження основних гарантій справедливого судочинства: презумпція невинуватості; право на захист; відкритість судового розгляду; незалежність та неупередженість суду.

Право на приватність: Обмеження права на приватність у межах необхідності: санкціоновані методи спостереження; судовий контроль за оперативними заходами; захист персональних даних; право на оскарження.

Свобода пересування: Можливість обмеження свободи пересування: паспортний контроль; заборона виїзду; адміністративний нагляд; територіальні обмеження.

Режим надзвичайного стану:

Умови запровадження: Надзвичайний стан може бути запроваджений лише за наявності: виняткової загрози існуванню нації; офіційного оголошення стану; тимчасового характеру заходів; пропорційності обмежень.

Процедурні вимоги: повідомлення міжнародних організацій; парламентський контроль; судовий нагляд; регулярний перегляд необхідності.

Межі обмежень: заборона скасування фундаментальних прав; мінімально необхідні обмеження; недискримінаційний характер; повернення до нормального режиму.

Міжнародний моніторинг: звіти про дерогації; моніторинг міжнародних організацій; періодичний перегляд; рекомендації щодо скасування.

Захист вразливих груп:

Права дітей: Особливі гарантії для дітей у антитерористичних заходах: заборона використання дітей-солдатів; спеціальні процедури ювенальної юстиції; програми реінтеграції; захист від вербування.

Права жінок: Гендерний вимір антитерористичних заходів: участь жінок у терористичній діяльності; жінки як жертви тероризму; гендерне профілювання; захист прав жінок-ув'язнених.

Права біженців та внутрішньо переміщених осіб: Захист осіб, що потребують міжнародного захисту: принцип невислання; доступ до процедури надання притулку; захист від довільного затримання; основні соціальні права.

Права осіб, що належать до меншин: Захист від дискримінації та стигматизації; заборона колективної відповідальності; захист культурних та релігійних прав; боротьба з мовою ворожнечі; участь у політичному житті.

Роль міжнародних організацій:

ООН та права людини: Спеціальний доповідач з прав людини та боротьби з тероризмом; моніторинг дотримання прав людини; рекомендації державам; технічна допомога.

Комітет з прав людини: розгляд скарг про порушення; загальні коментарі; діалог з державами; індивідуальні повідомлення.

Управління Верховного комісара з прав людини: аналіз впливу антитерористичних заходів; розробка керівних принципів; навчальні програми; технічна допомога.

Регіональні системи захисту:

Європейський суд з прав людини: прецедентна практика з антитерористичних справ; баланс безпеки та прав людини; компенсація за порушення; еволюція стандартів.

Міжамериканська система: Міжамериканський суд та Комісія з прав людини; захист від примусових зникнень; боротьба з безкарністю; правосуддя перехідного періоду.

Африканська система: Африканський суд з прав людини; Африканська комісія; особливості континенту; колективні права.

Національна імплементація:

Конституційне регулювання: конституційні гарантії прав людини; механізми обмеження прав; судовий конституційний контроль; роль конституційних судів.

Законодавче забезпечення: антитерористичне законодавство; процедурні гарантії; судовий контроль; парламентський нагляд.

Інституційні механізми: національні правозахисні інституції; омбудсмени; незалежні моніторингові органи; громадський контроль.

Судова практика: роль судів у захисті прав людини; тлумачення антитерористичного законодавства; судовий перегляд адміністративних рішень; компенсація за порушення.

Висновки

Міжнародно-правова база протидії тероризму становить складну та багаторівневу систему, що включає універсальні конвенції ООН, резолюції Ради Безпеки, регіональні механізми співробітництва та національне імплементаційне законодавство. Ефективність цієї системи залежить від:

Правової гармонізації: необхідність уніфікації правових стандартів; ліквідація прогалів у регулюванні; адаптація до нових форм тероризму; розвиток механізмів імплементації.

Міжнародного співробітництва: посилення обміну інформацією; координація оперативних дій; взаємна правова допомога; спільні слідчі групи.

Захисту прав людини: дотримання міжнародних стандартів; баланс безпеки та свобод; судовий контроль; захист вразливих груп.

Технологічної модернізації: використання сучасних технологій; кібербезпека; цифровізація процедур; міжнародні бази даних.

Майбутній розвиток міжнародно-правової бази протидії тероризму повинен враховувати еволюцію терористичних загроз, технологічний прогрес та необхідність збереження демократичних цінностей у глобалізованому світі.